

FRAZEOLOGIK TERMINLARDAN FOYDALANISH

Abdumo‘minova Dildora Oybek qizi

*Termiz davlat universiteti o‘zbek tili va
adabiyot fakulteti 2 - bosqich talabasi*

Annotatsiya: Bugungi kunda o‘zbek tilshunosligida gaplarni doimgidanda ta’sirliroq chiqishi uchun turli so‘z birikmalaridan foydalaniladi. Ushbu maqolada frazeologik birliklarning asl ma’nosi, o‘ziga xos xususiyatlari va ahamiyati haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Frazeologiya, turg‘un birikma, ta’sirchanlik, obrazlilik, qoliplashtirish, noziklashtirish, nafislashtirish.

O‘zbek va rus tilida og‘zaki va yozma nutqda, (iboralar, asosan, so‘zlashuv va badiiy uslubda keng ishlatiladi, rasmiy va ilmiy uslublarda qo‘llanilmaydi) xalqning kundalik muloqotida, frazalar, ya’ni iboralar katta ahamiyatga ega. Chunki iboralardan foydalanish xalq ichida keng tarqalgan nutqning yana bir muhim ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi.

Bir qarashda til birliklarining ma’nosi oddiyga o‘xshaydi, biroq har bir sathda birliklarning o‘z ma’no sirlari bor. O‘zbek tilshunosligida frazeologiya degan bo‘lim mavjud bo‘lib, bu atama lotin tilida prases-ifoda, logos-ta’limot degan ma’noni anglatadi. Frazeologiya atamasi oddiy shaxslar uchun tilshunos qabul qilgan ma’noni anglatmaydi, ya’ni bu so‘zning ma’nosi ular uchun ham mavhum, lekin ular kunlik so‘zlashuv jarayonida albatta undan foydalanishadi. Chunki frazeologiya tilda ikki yoki undan ortiq so‘zdan tarkib topib, ko‘chma ma’no ifodalaydigan, ma’nosi bir so‘zga teng keladigan turg‘un birikma ya’ni iboradir. Har bir inson o‘z nutq faoliyatida gaplari ta’sirli, nozik va maqsadli ifodalanishi uchun albatta iboradan foydalanishadi. Iboralarning o‘ziga xos 6 ta xususiyatlari mavjud bo‘lib, bular:

1. Iboralar ahamiyati va qo‘llanishi jihatidan, odatda so‘zga teng keladi. Masalan: og‘zing qani desa, qulog‘ini ko‘rsatadi. Ushbu ibora lapashang, bo‘sh ma’nosini beradi.

2. Iboralar ko‘chma ma’no ifodalaydi va ta’sirchanlik, obrazlilikka ega bo‘ladi. Misol uchun; qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan iborasini o‘qigan kishida o‘t yeb yurgan qo‘y va uning og‘zidagi cho‘p ma’nosi ifodalanadi, biroq asl mazmun “yuvosh” degan so‘zga teng keladi.

3. Iboralar gap tarkibida yaxlit ko‘rinishda bitta so‘roqqa javob bo‘ladi va bitta gap bo‘lagi vazifasini bajaradi, ya‘ni yulduzni benarvon uradigan yigit - qanday yigit?

4. Ayrim iboralar tarkibini o‘zgartirish, boshqa so‘z kiritish mumkin.
Ko‘zi tushdi – ko‘zi menga tushdi.

5. Iboralar ko‘proq badiiy va so‘zlashuv uslubida ishlatiladi va undan samarali foydalanish nutqning ta‘sirchanligini oshiradi.

6. Ibora shaklida faqat birikma emas, balki, dili siyoh bo‘ldi, ishtahasi ochildi kabi gaplar ham kelishi mumkindir.

Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida XX asrning 40-yillarida rus tilshunosligida paydo bo‘lgan. Uning dastlab shakllanishi uchun rus olimlari Potebnya, Sreznevskiy, Shaxmatov asarlari asosiy rol o‘ynaydi. O‘zbek tilshunosligida esa 10 yildan so‘ng, ya‘ni, o‘tgan asrning 50-yillarida nihol ura boshlagan. Rahmatullayev va Sodiqovlar frazeologiya bo‘yicha lug‘atlar tuzishgan. Badiiy uslubda asarni nafislashtirish, kitobxonga ta‘sirchanligini oshirish maqsadida A. Qodiriy, A. Qahhor, H. Olimjon, Oydin, S. Ahmad, O‘. Hoshimov o‘z asarlarida samarali foydalanishgan va keyinchalik asarlarning frazeologik tarkibi tadqiq etilgan.

Biz so‘zlashuv nutqimizda nega frazeologik birliklardan foydalanishimiz kerak, u bizga nima beradi? Ushbu savollarga misol orqali javob qaytaramiz. Xo‘sh, agar ikki do‘stdan biri ikkinchisiga xiyonat qilsa, u bilan urushib o‘z madaniyatimiz va milliyligimizni yo‘qotgandan ko‘ra, “Do‘stim senga ishongan edim, orqamdan pichoq urding-ku”, deyilsa so‘z ta‘sirli va mazmunli chiqadi.

Iboralar ma‘nodoshlik, antonimik, shakldoshlik xususiyatiga ham egadir. Bir-biriga ma‘nosi yaqin iboralar ma‘nodosh iboralar (frazeologik sinonimlar) deyiladi. Masalan: dunyoga kelmoq – tavallud topmoq, boshi ko‘kka yetmoq – og‘zining tanobi qochmoq kabi.

Agar so‘z va ibora ma‘nodosh bo‘lsa, leksik - frazeologik sinonimlar deb ataladi. Masalan: yog‘ tushsa yalagudek – toza; ilonning yog‘ini yalagan – ayyor kabi.

Qarama – qarshi ma‘noli iboralar zid ma‘noli iboralar (frazeologik antonimlar) deyiladi. Masalan: boshga ko‘tarmoq – e‘zozlamoq; boshga ko‘tarmoq – shovqin solmoq kabi.

Xulosa qilib aytganda, frazeologik iboralardan o‘z o‘rnida unumli foydalanish natijasida biz madaniyatimiz chegarasidan chetlamagan holda dilimizdagi gap –so‘zlarni qoliplashtirib, noziklashtirib ifodalagan bo‘lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Frazzeologiya bo‘limining mustaqil fan sifatida shakllanishi.
<https://cyberleninka.ru>.
2. Badiiy matnda frazeologiya. D. Saydivaliyeva 2021-y
3. A. Abduazizov “Til nazariyasiga kirish” Toshkent. 2010. 88-bet
4. B. Yo‘ldoshev. “Hozirgi frazeologik birliklarning funksional xususiyatlari”. Toshkent 1993. 25-bet

